

ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΣΙΦΝΑΪΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

Β΄ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΙΦΝΑΪΚΟΥ ΣΥΜΠΟΣΙΟΥ

ΣΙΦΝΟΣ 27-30 ΙΟΥΝΙΟΥ 2002

ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΒΕΡΝΙΚΟΥ - ΕΥΓΕΝΙΑΔΗ

ΤΟΜΟΣ Β΄

ΒΥΖΑΝΤΙΟ

ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑ - ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ

ΝΕΟΤΕΡΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

ΑΘΗΝΑ 2005

ISBN 960-337-059-2

Copyright© 2005 ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΣΙΦΝΑΪΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Όδός Ίω. Δροσπούλου 110Α

Τ.Κ. 112 56 Άθήνα

Τηλ. 210. 8940662

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<i>Τζώνης Ζερβουδάκης</i> Πρόλογος.....	7
<i>Χαράλαμπος Πέννας</i> Ίστορικές και αρχαιολογικές μαρτυρίες για τη Βυζαντινή Σίφνο.....	9
<i>Marco Di Branco</i> The Cult of the Saints in Siphnos during the Byzantine Age.....	27
<i>Γεώργιος Δημητροκάλλης</i> Βυζαντινοί και Μεταβυζαντινοί Ναοί στην Σίφνο.....	33
<i>Γεώργιος-Λέων Προκοπίου</i> Ζητήματα Ναοδομίας στη Σίφνο του 17ου-19ου αιώνα. (Καταγωγή και εξέλιξη του συνεπτυγμένου έγγεγραμμένου σταυροειδούς με τρούλλο τύπου).....	97
<i>Γιάννης Ρηγόπουλος</i> Κρητες Πρόσφυγες στη Σίφνο. Ή περίπτωση του Νείλου και ή σχέση του με τον Έμμανουήλ Σκορδίλη και τον Θεόδωρο Πουλάκη.....	107
<i>Βασ. Άθ. Βασιλείου</i> Ό Σίφνιος εικονογράφος και Μητροπολίτης Θηβών Άθανάσιος Β΄ (1773-1790).....	127
<i>Δημήτριος Κωνσταντίος</i> Εικόνες από τη Σίφνο στο Βυζαντινό Μουσείο.....	151
<i>Άνδρομάχη Κατσελάκη</i> Εικόνα Παναγίας Γαλακτοτροφούσας στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο.....	163
<i>Σοφία Γερογιώργη</i> Έκκλησιαστικά αντικείμενα μικροτεχνίας από τη Μονή Βρύσεως στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο.....	177
<i>Πρωτοπρεσβύτερος Θωμάς Συνοδινός</i> Σίφνιοι Άγιογράφοι στην Άμοργό.....	191
<i>Νίκος Ζίας</i> Κωνσταντίνος Πανώριος - Ό τραγικός ζωγράφος από τη Σίφνο.....	221
<i>Guillaume Saint-Guillain</i> Économie et Société à Siphnos au temps de la Seigneurie des da Corogna (XIV ^e -milieu du XV ^e siècle).....	257
<i>Στέλιος Μουζάκης</i> Τα Μετόχια της Μονής του Άγίου Ίωάννη Θεολόγου της Πάτμου στο νησί της Σίφνου. Οί πακτώσεις του Θεολόγου στη Σίφνο.....	271
<i>Ευαγγελία Μπαλτά</i> Ή Όθωμανική Άπογραφή της Σίφνου το 1670.....	309

<i>Michel Fontenay</i> Contreband, Course et Piraterie dans les eaux de l'Archipel aux XVI ^e , XVII ^e et XVIII ^e siècles	349
<i>Emil Kolodny</i> Siphnos à l'Époque de Tournefort (1700).....	361
<i>π. Μάρκος Φώσκολος</i> Ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία Σίφνου στὰ Ἀρχεῖα τῶν Καθολικῶν Ἐπισκοπῶν τῶν Κυκλάδων.....	371
<i>Ben J. Slot</i> Προξενεῖα στὴ Σίφνο.....	391
<i>Χ. Μπαμπούνης</i> Σίφνιοι Ἀπόδημοι. Ὁ Νικόλαος Γεωργίου Χρυσόγελος (1865-1961) Βουλευτὴς Αἰτωλοακαρνανίας.....	399
<i>Κώστας Κόμης</i> Σιφναϊκὴ Κοινότητα Ἐρμούπολης (1821-1940).....	413
<i>Λίνα Μαθαῖ-Δεμαθᾶ</i> Μεταβίβαση ἀγαθῶν στὴ Σίφνο τοῦ 19ου αἰῶνα	433
<i>Ἰωάννης Μπαντέκας</i> Ἐνα παλιὸ Κτηματολόγιο στὴ Σίφνο	439
<i>Μαρίνα Πετράκη</i> Οἱ Κυκλάδες καὶ ἡ Σίφνος ὡς τόποι ἐξορίας κατὰ τὴν περίοδο τῆς Μεταξικῆς δικτατορίας.....	453
<i>Προκόπης Παπαστράτης</i> Ἡ ἀντιστασιακὴ δραστηριότητα στὶς Κυκλάδες καὶ τὴν Σίφνο στὸ διάστημα τῆς Κατοχῆς.....	465
<i>Ἀντώνης Τροῦλλος</i> Ἀλέκος Ἄντ. Χαροδούβαλης: Ἐνας Σίφνιος Ἐφεδρος Ὑπαξιωματικὸς Β.Ν. στὴν ἐπιχείρηση διάσωσης τοῦ Ἀντιτορπιλικοῦ “Ἄδριας”, 22-23 Ὀκτωβρίου 1943	479
<i>Δημήτρης Δημητρόπουλος</i> Διαδρομὲς τῆς Ἱστοριογραφίας στὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου. Τὸ παράδειγμα τῶν Κυκλάδων καὶ ἡ Σίφνος.....	495
<i>Παναγ. Δ. Μιχαηλάρης</i> Στοιχεῖα ἀπὸ τὴν Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Σίφνου.....	511
<i>Εὐρυδίκη Σιφναίου</i> Ἡ Σίφνος, ἡ Λέσβος καὶ ὁ κόσμος τῶν νησιῶν	519
Πίνακας Εἰσηγητῶν.....	526
Περιεχόμενα	528

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΙΦΝΟΥ*

Αναζητώντας τις πρώτες μαρτυρίες για την εκκλησιαστική θέση της Σίφνου στο ὀρθόδοξο διοικητικὸ πλέγμα, εἶναι ἀναγκαῖο νὰ ὀπισθοχωρήσουμε ἀρκετὰ στὸ χρόνο καὶ νὰ φθάσουμε στὰ ὕστερα βυζαντινὰ χρόνια, καθὼς οἱ πληροφορίες ποὺ ἔχουμε πρὶν ἀπὸ τὴν περίοδο αὐτὴ εἶναι καὶ λίγες καὶ ἔμμεσες: συναντοῦμε, δηλαδή, στὶς πηγές τοῦ βου αἰῶνα μνεῖα τῆς ἐπισκοπῆς Πάρου-Σίφνου-Ἀμοργοῦ καὶ ἔκτοτε σιωπῇ. Ἔτσι ἡ ἐπόμενη μαρτυρία προέρχεται ἀπὸ τὴν κατάθεση τῶν Τακτικῶν, ποὺ ἔχει ἐκδώσει καὶ σχολιάσει στὴν πολύτιμη ἐργασία του ὁ Jean Dargouzes¹, ὅπου ὑπάρχει κάθε σχετικὴ μαρτυρία γιὰ τὴ διοικητικὴ τάξη τῶν ἐκκλησιαστικῶν περιφερειῶν, ὡς τὶς ἀρχές τῆς ὀθωμανικῆς κατάκτησης.

Τὸ βασικὸ, λοιπόν, στοιχεῖο ποὺ προβάλλει ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν Τακτικῶν κατὰ τὴν ὕστερη βυζαντινὴ περίοδο εἶναι ἡ κυριαρχικὴ θέση τῆς μητροπόλεως Ρόδου, ἡ ὁποία θὰ μπορούσε καλύτερα νὰ προσδιορισθεῖ ὡς μητρόπολη² Κυκλάδων. Ἐφεξῆς, δηλαδή ἀπὸ τὸν 7ο αἰῶνα, καὶ –στρογγυλεύοντας λίγο τὰ πράγματα– ὡς τὸ 1100, ἡ μητρόπολη τῆς Ρόδου θὰ ἀναδειχθεῖ σὲ περιόπτη θέση. Οἱ πηγές κάνουν λόγο γιὰ “ἐπαρχία νήσων Κυκλάδων”³ στὸ χῶρο τοῦ κεντρικοῦ καὶ νοτιοανατολικοῦ Αἰγαίου, ἐπικεφαλῆς τῆς ὁποίας βρίσκεται ὁ μητροπολίτης τῆς Ρόδου. Ἔτσι ἡ μητρόπολη αὐτὴ, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ νησὶ στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται τὸ ὄνομά της, περιλαμβάνει καὶ ἓνα πλῆθος ἐπισκοπῶν, ἀνάμεσα στὶς ὁποῖες καὶ ἡ ἐπισκοπὴ Πάρου-Σίφνου-Ἀμοργοῦ. Ἀκόμα πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ μεγάλη αὐτὴ μητρόπολη περιλαμβάνει, ὡς ἐπισκοπές, καὶ τὰ νησιὰ τῆς Χίου καὶ τῆς Σάμου, ἐνῶ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἔχει ἡ περίπτωση τῆς Καρπάθου, ἡ ὁποία μέσα στὸ πλέγμα αὐτὸ παρουσιάζεται σταθερὰ ὡς ἀρχιεπισκοπὴ, δηλαδή ὡς περιφέρεια μεγαλύτερη ἀπὸ ἐπισκοπὴ καὶ ὑπὸ τὴν ἄμεση ἐξάρτηση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Ἄλλα αὐτά, πρακτικά, σημαίνουν δύο πράγματα: α) ὅτι τὰ νησιὰ τῶν Κυκλάδων δὲν συνιστοῦν τέτοιο μέγεθος, ὥστε νὰ ἀποτελέσουν μία ἢ περισσότερες μητροπόλεις· β) ὅτι τὰ νησιὰ αὐτὰ ἐκκλησιαστικὰ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Ρόδου, ποὺ σύμφωνα μὲ τὸ κανονικὸ δίκαιο ἐκλέγει τοὺς ἐπισκόπους τῆς περιοχῆς του καὶ γενικὰ ἀσκεῖ μέσω αὐτῶν καὶ τὴ διοίκηση ὅλης αὐτῆς τῆς περιοχῆς.

Πράγματι, ἂν ἐξετάσουμε ἀναλυτικὰ μιὰ ἀναγραφή τῶν ἐπισκοπῶν ποὺ ἀνήκουν στὴ δικαιοδοσία τῆς μητροπόλεως Ρόδου, τῆς μόνης μη-

τρόπολης τῆς ἐπαρχίας Κυκλάδων, θὰ δοῦμε νὰ ἐπαναλαμβάνονται τὰ παρακάτω ὀνόματα ἐπισκοπῶν: Σάμου, Χίου, Κώου, Ναξίας, Θήρας, Πάρου, Λέρου, Ἄνδρου, Μήλου, Πισσύνης, Τήνου. Ὁ κατάλογος αὐτὸς ποὺ ἀναπαράγεται σὲ διάφορα Τακτικὰ σχεδὸν αὐτούσιος, εἶναι βέβαιο ὅτι πρέπει νὰ ἐμπεριέχει καὶ τὴ Σίφνο, ἡ ὁποία ὅμως δὲν συνιστᾶ μέγεθος τέτοιο ποὺ νὰ ἐπιβάλλει τὴν ὀνομαστικὴ ἀναγραφή της.

Αὐτὰ συμβαίνουν χονδρικὰ ὡς τὰ τέλη τοῦ 11ου καὶ τὶς ἀρχές τοῦ 12ου αἰ., ὅποτε στὸ περιβάλλον τῆς μητρόπολης συμβαίνει μιὰ ἀλλαγὴ: ὀρισμένα νησιὰ καὶ πάντως τὰ μεγάλα, Πάρος καὶ Νάξος, συγκροτοῦν τὴ μητρόπολη Παροναξίας, στὴν ὁποία ὅμως, κατὰ τὶς πηγές, δὲν πρέπει νὰ περιλαμβάνεται ἄλλο νησί⁴. Ἀντίθετα ἡ μητρόπολη τῆς Ρόδου ἐξακολουθεῖ νὰ περιλαμβάνει 11 ἐπισκοπές, ἀνάμεσα στὶς ὁποῖες ἐκείνες τῆς Θήρας, Τήνου, Μήλου. Ἔτσι θεωρῶ ὅτι ἡ Σίφνος ἐξακολουθεῖ νὰ βρίσκεται ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίᾳ τῆς μητροπόλεως Ρόδου.

Πάντως, ὅπως καὶ νὰ ἔχει τὸ πράγμα, τὸ δεύτερο σταθερὸ στοιχεῖο ποὺ χαρακτηρίζει τὸν χώρο αὐτό, εἶναι ὅτι τὰ χρόνια ποὺ ἀκολουθοῦν τὴν πρώτη πτώση (1204) τῆς Κωνσταντινούπολης, στοὺς Φράγκους, ἡ περιοχὴ τοῦ Αἰγαίου καὶ εἰδικότερα τῶν Κυκλάδων, θὰ χάσει κάθε ὀρθόδοξη διοικητικὴ αὐτοτέλεια καὶ θὰ ἐνταχθεῖ στὸ ἐξουσιαστικὸ πλαίσιο τῆς Καθολικῆς ἐκκλησίας. Εἶναι, πιστεύω, περίπου προφανές⁵, ὅτι ἡ πολιτικὴ κατάσταση ἐπιρρεάζει ἄμεσα καὶ τὸ διοικητικὸ ἐκκλησιαστικὸ πλαίσιο. Στὴν περίπτωσι μάλιστα τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου, καὶ ἰδιαίτερα τῶν Κυκλάδων ποὺ γνωρίζουν ἀλλεπάλληλες κατακτήσεις, ἡ κατάσταση εἶναι πρὸς τὴν δύσκολη ἀπόσο στὸν ἐφτανησιώτικο χώρο. Ἀποτέλεσμα, συνακόλουθο τῆς κατάστασις αὐτῆς, εἶναι ἡ εἰσβολὴ τῆς Καθολικῆς ἐκκλησίας, ἡ ὁποία δημιουργεῖ ἐκκλησιαστικὰ διοικητικὰ μορφώματα, ἐνῶ, ὅπως ἔχουμε ἀναφέρει, τὸ ἐπίσημο διοικητικὸ ὀρθόδοξο πλέγμα ἔχει καταρρεῦσει.

Φυσικὰ τὸ ὀρθόδοξο στοιχεῖο κάποιες πιέσεις δέχεται, χωρὶς βέβαια αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι ἐπῆλθε μεταστροφή τῶν πληθυσμῶν στὸ δυτικὸ δόγμα· ἴσως, μάλιστα, πρὸς τὰ τέλη τῆς κατ' ὄνομα πλέον φραγκικῆς κυριαρχίας, νὰ συνέβαινε καὶ τὸ ἀντίθετο. Στὸ κοντινὸ περιβάλλον τῶν νησιῶν, ἡ βόρεια εὐρισκόμενη Λέσβος ἔχει καταληφθεῖ ἤδη τὸ 1462 ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἡ Χίος βρίσκεται ὑπὸ τοὺς Γενοβέζους, ἡ Ρόδος ὑπὸ τοὺς Ἰωαννίτες, ἡ Εὐβοία ἔχει καταληφθεῖ ἀπὸ τοὺς Τούρκους, πολὺ ἐνωρίτερα (1477). Συνεπῶς τὸ πλαίσιο προσδιορίζεται ἀπὸ δυτικώτερα καθολικὰ στοιχεῖα καὶ ἀπὸ ὀθωμανικὲς κτήσεις. Ἐξάλλου, ὅπως μᾶς βεβαιώνουν οἱ πηγές καὶ φυσικὰ καὶ λόγῳ τῶν γεγονότων ποὺ προϋπήρξαν λίγο πρὶν-λίγο μετὰ ἀπὸ τὴν Ἄλωση τοῦ 1453, ἡ μητρόπολη τῆς Ρόδου θὰ παραμείνει μὲ μιὰ μόνον ἐπισκοπή, ἐκείνη τῆς Λέρου⁶.

Στὸ πλαίσιο αὐτό, ὅπως διαμορφώνεται μὲ τὶς ἀλλεπάλληλες μετα-

βολές, ἡ Σίφνος δὲν θὰ ἀποτελέσει ἐξαίρεση. Ἀρχικά, δηλαδή μετὰ τὴν πρώτη ἄλωση, ἐντάσσεται στὸ λατίνου ἐπίσκοπο τῆς Μήλου, ἐνῶ ἀργότερα, τὸ 1464, προσαρτήθηκε στὴ λατινικὴ ἐπισκοπὴ Τζίας καὶ Θερμίων, τῆς ὁποίας μάλιστα ἀπέτελεσε καὶ τὴν ἔδρα. Καθολικοὶ ἐπίσκοποι τῆς περιοχῆς ἀναφέρονται ὡστόσο εἶναι βέβαιο ἀπὸ τὶς πηγές, καὶ οἱ ἐργασίες τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου Συμποσίου γιὰ τὴ Σίφνο τὸ ἐπιβεβαιώνουν μὲ τὰ στοιχεῖα ποὺ προσκομίζονται, ὅτι ὁ καθολικισμὸς δὲν δημιουργεῖ ἰσχυρὰ ἐρεῖσματα στὸ νησί. Κάποιες ἐρμηνευτικὲς προτάσεις γιὰ τὴν πραγματικότητά αὐτὴ ἔχουν δοθεῖ, κάποιες ἄλλες θὰ μπορούσαν νὰ προστεθοῦν. Πάντως ἐνῶ ἡ ὀθωμανικὴ παρουσία ἀρχίζει σιγὰ-σιγὰ νὰ ἐπιβάλλεται καὶ στὸ χῶρο αὐτό, ἐκπνέει καὶ ἡ ὅποια δυναμικὴ τῆς καθολικῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως⁷.

Ἔτσι περνᾶμε στὸ τρίτο προσδιοριστικὸ στοιχεῖο ποὺ χαρακτηρίζει τὴν περιοχὴ, στὴν ὁποία ἐντάσσεται καὶ τὸ νησί τῆς Σίφνου, καὶ εἶναι βέβαια ἡ ἐπέκταση τῶν Ὀθωμανῶν νοτιότερα. Ξέρουμε ὅτι αὐτὸ ἐγένετο οὐσιαστικὰ τὸ 1537, ὅταν τὰ νησιὰ ὑπὸ τὴν πίεση τῶν πραγμάτων ἀναγνωρίζουν τὴν ἐπικυριαρχία τοῦ σουλτάνου καὶ εἰδικότερα τὸ 1566, ὅταν οἱ Τοῦρκοι θὰ καταλύσουν ὅλες τὶς μικρο-ηγεμονίες τῶν Κυκλάδων, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Τήνο. Ὅσον ἀφορᾷ τὴ Σίφνο, νομίζω, ὅτι ὡς τὸ 1617 οἱ Ὀθωμανοὶ ἀνέχονται τὴν διατήρηση κάποιου δυτικότερου μορφώματος, κατάστασι ποὺ καταρρέει ὀριστικὰ μὲ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Ἁγγελοῦ Γοζαδίνου.

Ὅπως ἔχουμε καὶ ἄλλες φορὲς παρατηρήσει, ἡ ὀθωμανικὴ κατάκτηση, μολοντί προσδιορίζεται ἀπὸ πολιτικὴ ἐξουσία ἀλλόθρησκῃ, δημιουργεῖ εὐνοϊκότερες συνθηκῆς λειτουργίας τῶν ὀρθόδοξων ἐκκλησιαστικῶν διοικητικῶν θεσμῶν, ἀπόσο ἡ ἀντίστοιχη φραγκοκρατία/βενετοκρατία. Τὸ ἴδιο συμβαίνει φυσικὰ καὶ στὴν περίπτωσι τῶν Κυκλάδων ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων νησιῶν καὶ συγκεκριμένα τῆς Χίου καὶ τῆς Ρόδου, ποὺ κυριεύονται ἀπὸ τοὺς Τοῦρκους τὴν ἴδια περίπτωσι ἐποχῇ. Βέβαια ὁ κυκλαδίτικος νησιωτικὸς χῶρος παρουσιάζει μεγάλη γεωγραφικὴ διασπορά, καὶ αὐτὸς εἶναι ἓνας ἄλλος παράγοντας ποὺ πρέπει νὰ λάβουμε σοβαρὰ ὑπόψη μας. Μὲ ἄλλα λόγια, μολοντί ἀπὸ μιὰ ἄποψη ὅλες αὐτὲς οἱ περιοχὲς θὰ μπορούσαν νὰ ἀποτελέσουν τὴν ἔδρα μιᾶς μητροπόλεως, πλαισιωμένης ἀπὸ ἐπισκοπές, αὐτὸ στὴν πράξι δὲν γίνεται. Γι' αὐτὸ ἔχουμε τὴν ἀνασύστασι τῆς μητροπόλεως Παροναξίας μὲ τὰ δυὸ μεγάλα νησιὰ (Πάρο καὶ Νάξο) ποὺ προσδιορίζουν τὴν ὀνομασία καὶ τὴν ὑπόστασι τῆς, ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα δὲν συμπαράτασσονται γύρω ἀπὸ αὐτὴν τὴν μητρόπολι.

Ἀντίθετα, τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο εὐνοεῖ καὶ ἐπιβάλλει, κατὰ τὰ χρόνια τῆς ὀθωμανικῆς κατάκτησε, τὴν συγκρότησι ἀρχιεπισκοπῶν. Συγκεκριμένα ἔχουμε στὸν κυκλαδίτικου χῶρου τὴν ἀρχιεπισκοπὴ Τζίας καὶ Θερμίων, τὴν ἀρχιεπισκοπὴ Θήρας, τὴν ἀρχιεπισκοπὴ Μήλου καὶ Κι-

μώλου, την ἀρχιεπισκοπὴ Ἄνδρου καὶ βέβαια τὴν ἀρχιεπισκοπὴ τῆς Σίφνου.

Μὲ ἄλλα λόγια, μετὰ τὴν παγίωση τῆς ὀθωμανικῆς κατάκτησης, ἡ πολιτικὴ τοῦ Πατριαρχείου στὸ συγκεκριμένο χώρο παρουσιάζεται μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ μιᾶς ἀρκετὰ μεγάλης εὐελιξίας. Ἀπὸ τὴ μιὰ διατηρεῖ τὸ μεγάλο μέγεθος ποὺ ἐκφράζεται ἀπὸ τὴ μητρόπολη Παροναξίας καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τοποθετεῖ δίπλα τῆς μιᾶς σειρὰ ἀπὸ ἀρχιεπισκοπές. Κατὰ συνέπεια καὶ ἡ Παροναξία διατηρεῖ τὴ θέση τῆς, ἀλλὰ ἡ κυριαρχικὴ θέση τῆς δὲν ἐπαυξάνεται μὲ τὴν ἔνταξη σὲ αὐτὴν τῶν μικρότερων νησιῶν ὑπὸ τὴ μορφὴ τῶν ἐπισκοπῶν. Ἔτσι ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ ἐλέγχει τὴν περιοχὴ, ἀφοῦ, ὅπως ξέροουμε, οἱ ἀρχιεπίσκοποι εἶναι πρόσωπα ποὺ ἐκλέγονται ἅμεσα ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο, καὶ νὰ ἀντιμετωπίζει τὴν κατάσταση ἐκεῖ ὅπου τὰ καθολικὰ μορφώματα ἔχουν κάποια παρουσία, ἐπειδὴ ἡ καθολικὴ ἐκκλησία, παρὰ τὴν ἔλευση τῶν Ὀθωμανῶν, διατηρεῖ σὲ κάποια νησιὰ ὀρισμένα ἐρείσματα, τὰ ὁποῖα ἄλλωστε ἐπιβιώνουν ὡς τὶς μέρες μας.

Φυσικὰ μὲ τὴν παροῦσα ἀνακοίνωση δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀναπτυχθεῖ τὸ ζήτημα στὶς λεπτομέρειές του· ἄλλωστε πολλὰ ἀπὸ τὰ ζητήματα αὐτὰ εἶναι γνωστὰ καὶ ἔχουν ἐπισημανθεῖ κατὰ καιροῦς. Γι' αὐτὸ θὰ ἤθελα στὸ τελευταῖο μέρος αὐτῆς τῆς ἐλλειπτικῆς, ὅπωςδήποτε, παρουσίασης νὰ ἀνασχοληθῶ κάπως πρὸς ἀναλυτικὰ μὲ τὸ ἐκκλησιαστικὸ καθεστῶς τῆς Σίφνου, τὸ ὁποῖο, ἄλλωστε, πιστεύω ὅτι μπορεῖ νὰ ἀναδειχθεῖ καὶ ὡς ἓνα παράδειγμα τοῦ σύνθετου προβλήματος ποὺ ἀποτελεῖ ἡ περιοχὴ τῶν Κυκλάδων στὸ σύνολό τῆς.

Εἶπαμε ὅτι τὰ νησιὰ τῆς περιοχῆς, μαζί καὶ ἡ Σίφνος, ἀποτελοῦσαν ἐπισκοπές τῆς μητροπόλεως Ρόδου, καθεστῶς ποὺ διαλύεται μὲ τὴν ἔλευση τῆς φραγκικῆς κατάστασης καὶ τὴν ἀνάδειξη τῆς καθολικῆς ἐκκλησιαστικῆς διαίρεσης. Ἡ ἐμφάνιση τῶν Τούρκων στὴν περιοχὴ θὰ σηματοδοτήσῃ καὶ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πλαισίου, ὑπὸ τὴ μορφῇ, ὅμως, τῆς πατριαρχικῆς ἐξουσίας. Ἡ Σίφνος καὶ τὰ γύρω νησιὰ ἀναφέρονται στὶς πηγές ὡς *πατριαρχικὰ νησιὰ*. Γνωρίζαμε παλαιότερα ἀπὸ κάποιες μελέτες καὶ γνωρίζουμε τώρα καλύτερα, χάρις στὴ μελέτη τῆς Μάχης Παΐζη-Ἀποστολοπούλου⁸, ὅτι ἐξουσίες εἶναι διάφορες γεωγραφικῆς περιοχῆς τῆς ὀρθόδοξης ἐπικράτειας, οἱ ὁποῖες δὲν ἀνήκαν στὰ γνωστὰ ἐκκλησιαστικὰ σύνολα (μητροπόλεις, ἀρχιεπισκοπές, ἐπισκοπές), ἀλλὰ ἦταν στὴ διάθεση τοῦ ἐκάστοτε οἰκουμενικοῦ πατριάρχη, ὁ ὁποῖος τὶς ἐκχωροῦσε σὲ λαϊκοὺς, συνήθως, ἐφόρου ζωῆς, γιὰ νὰ τοὺς ἀνταμείψει γιὰ τὶς ὑπηρεσίες ποὺ προσέφεραν· φυσικὰ οἱ “ἐξουσιοῦχοι” προσπορίζονταν ὅλα τὰ εἰσοδήματα ποὺ ἀπέδιδε ἡ περιοχὴ.

Σύμφωνα λοιπὸν μὲ αὐτὰ, ἡ πρώτη μνεῖα τῆς περιοχῆς τῆς Σίφνου ὡς

πατριαρχικοῦ νησίου, δηλαδή ὡς ἔξαρχίας, ἀνάγεται στὸ 1614· βέβαια, ἐπειδὴ τὸ νησὶ ἀναφέρεται ἤδη ὡς ἔξαρχία τῆ χρονιὰ αὐτή, σημαίνει ὅτι εἶχε κιόλας ἐνταχθεῖ στὸ καθεστῶς αὐτὸ πρὶν ἀπὸ τὸ 1614 καὶ πάντως ὡς ὄριο πρέπει νὰ θεωρήσουμε τὰ χρόνια τῆς ὀθωμανικῆς κατάκτησης. Οἱ ἀξιωματοῦχοι ποὺ νέμονται τὴν περιοχὴ εἶναι ὁ μέγας ρήτωρ τοῦ Πατριαρχείου Μιχαὴλ καὶ ὁ μέγας διοικητὴς Διαμαντῆς⁹.

Καὶ φθάνουμε στὶς 17 Αὐγούστου 1646. Οἰκουμενικὸς πατριάρχης εἶναι ὁ Παρθένιος Β΄, ὅταν μετὰ ἀπὸ ἀλλεπάλληλες συνεδριάσεις τῆς συνόδου ἐκδίδεται πατριαρχικὸς τόμος, ἔγγραφο διευρυμένου νομικοῦ κύρους μὲ τὸ ὁποῖο ἡ περιοχὴ τῆς Σίφνου καὶ τῶν γύρω νησιῶν, ἀπὸ τὸ καθεστῶς τῆς ἔξαρχίας μεταπίπτει σὲ ἐκεῖνο τῆς ἀρχιεπισκοπῆς. Τὰ πρῶην πατριαρχικὰ νησιά, δηλαδή ἡ πρῶην ἔξαρχία ποὺ τώρα συγκροτεῖται σὲ ἀρχιεπισκοπῆ, εἶναι σύμφωνα μὲ τὸ ἔγγραφο τὰ παρακάτω: “Σίφνος καὶ Ἄμουργός, Πολύκανδρος, Ἀστυπάλαια, Σέρφος, Μύκονος, Ἀνάφη, Νίος, Σίκινος, Ἀρακλείτζα καὶ τὰ πέριξ”. Ἔτσι καὶ τὸ τμήμα αὐτὸ τοῦ κυκλαδίτικοῦ χώρου, μετὰ ἀπὸ τὴ σύντομη ἔξαρχικὴ ιδιότητα, θὰ μετατραπεῖ σὲ ἀρχιεπισκοπῆ, συμπληρώνοντας τὴν πολιτικὴ ποὺ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, κατὰ τὴ γνώμη μου, ἀκολουθεῖ στὴν περιοχὴ αὐτή, μὲ τὴν ἴδρυση ἀρχιεπισκοπῶν.

Ἐφεξῆς ἡ περιοχὴ αὐτὴ θὰ πορευτεῖ ὑπὸ τὸ καθεστῶς τῆς ἀρχιεπισκοπῆς περὶ τὰ 150 χρόνια. Θὰ φθάσουμε ἔτσι στὸ 1797, ὅταν ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Γρηγόριος Ε΄ θὰ προχωρήσει σὲ ἀλλαγὴ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ διοικητικοῦ πλαισίου, προβιβάζοντας τὴν περιοχὴ σὲ μητρόπολη καὶ ἐνώνοντάς τὴν ταυτόχρονα μὲ τὴν ἀρχιεπισκοπῆ Μήλου καὶ τὰ γύρω νησιά. Ἔτσι θὰ σχηματισθεῖ ἡ μητρόπολη Σίφνου καὶ Μήλου, ἡ λαϊκότερα ἢ μητρόπολη Σιφνομήλου. Ἡ περιοχὴ θὰ γνωρίσει ὁρισμένες περιπέτειες κατὰ τὴν ἐπαναστατικὴ περίοδο καὶ τὴν πρώτη συγκρότηση τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους· θὰ μεταπέσει σὲ ἐπισκοπῆ, γιὰ νὰ καταλήξει ἐπιτέλους σὲ τμήμα τῆς σημερινῆς μητροπόλεως Σύρου¹⁰.

Αὐτὰ λοιπὸν τὰ βασικὰ στοιχεῖα χαρακτηρίζουν τὴν ἐκκλησιαστικὴ διοίκηση τῆς Σίφνου, ὡς τμήματος τοῦ ὀρθόδοξου χώρου καὶ μάλιστα ἐκεῖνου ποὺ ἐλέγχεται ἀπὸ τὸ πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως. Φυσικὰ ὅταν ἐπιχειρεῖ κανένας μιὰ σύνθεση τῶν γεγονότων, μοιραῖα ἀφήνει ἔξω ἀπὸ τὴν ἀνάλυσή του πολλὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα κάποτε εἶναι σημαντικά. Καὶ στὴ Σίφνο ἔχουμε καὶ ἄλλα γεγονότα, ποὺ προσδιορίζουν τὸ ἐκκλησιαστικὸ καθεστῶς τῆς περιοχῆς αὐτῆς, ὅπως λ.χ. εἶναι οἱ σχέσεις μὲ τὸ Ἅγιο Ὅρος, μὲ τὸν Πανάγιο Τάφο, με τὴ μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Θεολόγου τῆς Πάτμου· ἔχουμε, ἐξάλλου, τὴν ἴδρυση πολλῶν μοναστηριῶν, εἰδικότερα τὸν 17ο αἰῶνα, ὅταν ἀποκτᾶ ἰσχυρὰ ἐρεῖσιματα ἢ ὀρθόδοξη

Ἐκκλησία καί, ὅπως φάνηκε καί ἀπὸ ἄλλες ἀνακοινώσεις, τὴν διεκδίκηση μοναστηριῶν τῆς περιοχῆς τόσο ἀπὸ τὴ μονὴ τῆς Πάτμου ὅσο καί ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, μὲ τὴν παρεμβολὴ τοῦ ἰσχυροῦ παράγοντα ποὺ ἀντιπροσωπεύει ἡ μορφὴ τοῦ Σιφνιοῦ Βασιλείου Λογοθέτη.

Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ ὅμως ἔχουμε καί ὀρισμένα γεγονότα, ποὺ μέσα ἀπὸ τὴ σοβαρότητά τους ἐκπέμπουν καί ἄλλον τύπου σκέψεις, σὲ σχέση μὲ τὸ μέγεθος τῶν πραγμάτων ποὺ διεκδικοῦνται ἀπὸ τοὺς ἄμεσα ἐμπλεκόμενους στὶς ὑποθέσεις. Ἐνα παρόμοιο περιστατικὸν¹¹ ἔλαβε χώρα κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐπαναστατικῆς περιόδου καί συγκεκριμένα τὸ 1824. Τότε ἡ ἑλληνικὴ Διοίκησις, θέλοντας νὰ ἀποκαταστήσει τοὺς πρόσφυγες μητροπολίτες, διαίρεσε διάφορες μητροπόλεις σὲ μικρότερα τμήματα καί ἀνέθεσε τὴ διοίκησίν τους σὲ αὐτούς. Ἔτσι χώρισε καί τὴ μητρόπολη Σιφνομήλου σὲ δύο τμήματα, στὸ ἓνα ἐκ τῶν ὁποίων παρέμεινε ὁ κανονικὸς μητροπολίτης-τοποτηρητῆς Βαρθολομαῖος (πρῶην Μοσχονησιῶν), ἐνῶ στὸ ἄλλο, ποὺ ἀποτελέσαν τὰ νησιά Ἰος, Ἀνάφη, Ἄμοργος καί Ἀστυπάλαια, διόρισε ὡς μητροπολίτη τὸν πρῶην Δημητριάδος Ἀθανάσιο. Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ δὲν ἄρесе στὸν Βαρθολομαῖο, ποὺ διαμαρτυρήθηκε στὸν προϊστάμενο ὑπουργὸ ἐπὶ τῆς θρησκείας μὲ τὸν ἐξῆς χαριτωμένο τρόπο:

“Ἡ ἐπαρχία αὕτη τῆς Σίφνου ἐσυνίστατο ἀπὸ ἕνδεκα κορακόνησα, ὅ ἐστι ἕνδεκα χωρία, καὶ ἐν ταύτῳ δὲν ἠξεύρω πῶς, μὲ ἐπαρρησιάσθη μία ἐπιταγὴ παρὰ τῆς Σ. Διοικήσεως ὅτι ἐξ αὐτῶν τὰ πέντε νησιά, Μύκονος, Ἄμοργος, Ἀστροπαλιά, Ἀνάφη καὶ Ἰος ἐδόθησαν εἰς τὸν ἀδελφὸν ἅγιον Δημητριάδος, τὰ ὁποῖα εἶναι τὸ κρῆας τῆς ἐπαρχίας καὶ τὰ πλέον οὐσιώδη καὶ καλύτερα...”¹².

Τελικὰ τὰ κορακόνησα, λίγο ἀργότερα ἐπανήλθαν στὴ θέση τους, ὁ Βαρθολομαῖος ὅμως δὲν βρισκόταν πιά στὴν ἐπαρχία αὐτή, γιὰ νὰ χαρεῖ γιὰ τὴν ἐπαναφορὰ τους.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

* Στὴν ἀνακοίνωση αὐτὴ θὰ προσπαθήσω νὰ τοποθετήσω τὴ Σίφνο ἐντὸς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ γεωγραφικοῦ πλέγματος τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ εἰδικότερα τῶν Κυκλάδων νήσων. Ὡστόσο θὰ ἤθελα νὰ ἐπισημάνω ὅτι ὁ Σιφνιὸς ἀπὸ μητέρα Σίμιος Συμεωνίδης ἔχει ἀναδιφήσει καὶ ἐκθέσει στὰ πολλὰ δημοσιεύματά του μὲ κάθε λεπτομέρεια καὶ τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορία τοῦ νησιοῦ ἀλλὰ καὶ ἄλλων νησιῶν τοῦ κυκλαδίτικου συμπλέγματος. Κατὰ συνέπεια ἡ δική μου συμβολὴ λίγα ἔχει νὰ προσθέσει στὸ θέμα αὐτό· θὰ ἔλεγα, λοιπόν, ὅτι θὰ προσπαθήσω νὰ ἀναδείξω τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα προσδιορίζουν τὴν σχέση τῆς τοπικῆς ἐκκλησίας μὲ τὸ κέντρο τῆς Ὀρθοδοξίας, δηλαδὴ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ τὴν διοικητικὴ μορφή μὲ τὴν ὁποία ἐξειδικεύονται αὐτὲς οἱ συνάψεις. Φυσικὰ οἴκοθεν νοεῖται ὅτι θὰ ἐπιμείνω κυρίως στὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας, γιὰ τὴν ὁποία καὶ περισσότερα στοιχεῖα διαθέτουμε ἀλλὰ καί, καθὼς ἐκτιμῶ, εἶναι ἡ περίοδος ἢ ὁποία προσδιορίζει τὸ γενικότερο πλαίσιο.

1. Jean Darrouzès, *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*, Παρίσι 1981.

2. Θυμίζω ὅτι ἐπισκοπὴ εἶναι ἡ πιὸ μικρὴ ἐκκλησιαστικὴ διοικητικὴ περιφέρεια, ἢ ὁποία ἐντάσσεται σὲ μιὰ μητρόπολη, πὺν μπορεῖ νὰ ἔχει μία ἢ περισσότερες ἐπισκοπές· κατὰ συνέπεια ὁ ἐπίσκοπος ἐκλέγεται ἀπὸ τὸν μητροπολίτη καὶ ὑπάγεται διοικητικὰ σ' αὐτόν, δὲν ἔχει δηλαδὴ ἄμεση ἐξάρτηση ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Τὸ ἀντίθετο συμβαίνει μὲ τὴν ἀρχιεπισκοπὴ, τῆς ὁποίας ὁ ἐκκλησιαστικὸς προϊστάμενος ἐκλέγεται ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο, στὸ ὁποῖο ὑπάγεται ἅμεσα.

3. Βέβαια πρέπει πάντα νὰ ἔχουμε κατὰ νοῦ ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ μὲ τὸν ὄρο Κυκλάδες ἐννοοῦσαν ἓνα χῶρο περισσότερο εὐρύχωρο ἀπὸ αὐτὸ πὺν σήμερα ἐμεῖς συνηθίζουμε νὰ ἀποκαλοῦμε Κυκλάδες· πολλὲς φορὲς οἱ Κυκλάδες τῶν Βυζαντινῶν περιέχουν τίς Σποράδες, τὰ νησιά τοῦ Βορειοανατολικοῦ Αἰγαίου καὶ βέβαια τὰ Δωδεκάνησα. Γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ παραπέμπω στὸ τελευταῖο δημοσίευμα μὲ τὸν τίτλο *Σπουδὴ γιὰ τὴ Βυζαντινὴ Σίφνο (4ος-12ος αἰ.)*, Ἀθήνα 2002, ἔκδοση τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ καὶ τῆς 2ης Ἐφορείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων, πὺν πραγματοποιήθηκε μὲ τὴν εὐκαιρίαν φωτογραφικῆς ἐκθεσης στὸ σχολεῖο τοῦ Κάστρου Σίφνου, μὲ κείμενα τοῦ Χαράλαμπου Πέννα καὶ τῆς Ἐλεονώρας Κουντούρα-Γαλάκη.

4. Ἡ πηγὴ μας εἶναι κατηγορηματικὴ: «τῇ Παροναξίᾳ, ἀποσπασθείσῃ Ρόδου, θρόνος οὐχ ὑπόκειται» (Darrouzès, *Notitiae*, ὅ.π., σ. 369).

5. Τα ἴδια πάνω-κάτω πράγματα εἶχαμε τὴν εὐκαιρίαν νὰ θίξουμε καὶ στὴ Λευκάδα, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Ζ' Πανιονίου Συνεδρίου, ὅπου τὸ ἐκκλησιαστικὸν διοικητικὸν πλέγμα ἔχει κάποιες ἀναλογίες μὲ αὐτὸ τῶν Κυκλάδων.

6. Jean Darrouzès, *Notitiae*, ὅ.π., σ. 421.

7. Βλ. τὰ σχετικὰ γεγονότα στὸ Σίμιος Μιλτ. Συμεωνίδης, *Ἱστορία τῆς Σίφνου. Ἀπὸ τὴν προϊστορικὴν ἐποχὴ μέχρι τὸν Δεύτερον Παγκόσμιον Πόλεμον*, Ἀθή-

ναι 1990, σ. 115 κ.έξ. καὶ κυρίως στὸ Σ. Συμεωνίδης, “Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Σίφνου”, *Σιφνιακά* 4 (1994) 25 κ.έξ.

8. Μάχη Παΐξη-Ἀποστολοπούλου, *Ὁ θεσμὸς τῆς πατριαρχικῆς ἐξουχίας, 14ος-19ος αἰώνας*, Ἀθήνα 1995.

9. Μάχη Παΐξη-Ἀποστολοπούλου, *Ὁ θεσμὸς...*, ὅ.π., σ. 228.

10. Γιὰ ὅλα αὐτὰ βλ. Συμεωνίδης, *Ἱστορία...*, ὅ.π., καὶ “Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Σίφνου”, ὅ.π., στὰ ἀντίστοιχα κεφάλαια.

11. Τὰ στοιχεῖα δανεῖζομαι καὶ πάλι ἀπὸ τὸν Σ. Συμεωνίδη, “Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία”, ὅ.π., σ. 109.

12. Συμεωνίδης, “Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία...”, ὅ.π.

